

Мироненко Володимир<https://orcid.org/0009-0004-4368-1288>

Аспірант кафедри педагогіки та методики
викладання історії і суспільних дисциплін,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: volody.myr.onenko@gmail.com

РОЗВИТОК ІДЕЙ ПРО ГРОМАДЯНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Мета статті – проаналізувати процес розвитку ідей про громадянську ідентичність дітей і молоді в історії української педагогіки.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовано біографічний підхід, що дозволило розглянути процес розвитку ідей про формування громадянської ідентичності крізь призму поглядів відомих українських педагогів. Використання методів аналізу, синтезу, узагальнення забезпечило опрацювання педагогічних творів, написання тексту статті та формулювання логічних висновків.

Наукова новизна. У статті проаналізовано ідеї українських педагогів Г. Ваценка, М. Грушевського, С. Русової, В. Сухомлинського, Я. Чепіги про громадянську ідентичність дітей і молоді.

Висновки. Отже, незважаючи на те, що в українському суспільному та педагогічному дискурсах до кінця ХХ ст. не існувало поняття «громадянська ідентичність», розвиток національної свідомості українців у ХІХ ст. сприяв появі педагогічних ідей і тих видів діяльності, що в сучасному розумінні можуть бути віднесені до формування громадянської ідентичності особистості. Насамперед, це стосується національного та патріотичного виховання дітей і молоді. В історії української педагогіки ідеї про громадянську ідентичність молоді втілювали мрію багатьох українців про формування свідомого громадянина незалежної держави, який знає свою історію, культуру та мову. Особливе місце в історії української педагогіки ХХ ст. займають ідеї В. Сухомлинського про «народження громадянина».

Перспективними напрямками історико-педагогічних досліджень, що стосуються громадянської ідентичності особистості, ми вважаємо поглиблене вивчення праць окремих (маловідомих і відомих) педагогів, присвячених означеній проблемі, та визначення в них ідей, актуальних для сучасної освіти. На увагу також заслуговує вивчення засобів формування громадянської ідентичності підростаючого покоління, що використовувалися в історії української освіти.

Ключові слова: ідентичність, громадянська ідентичність, діти, молодь, історія педагогіки.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. Україна переживає важкі часи, коли перед державою та народом постало надзвичайно важливе завдання збереження державності, національної самобутності та здобутої у тривалій боротьбі незалежності. За таких умов особливо актуальним є глибоке усвідомлення молоддю своєї громадянської ідентичності та активної життєвої позиції. Актуальність формування громадянської ідентичності молоді зумовлена необхідністю консолідації суспільства, збереження національної єдності та формування свідомого громадянства. Цей процес допомагає молоді усвідомити свій зв'язок з Україною та українським народом, зрозуміти власну роль у суспільстві та знайти своє місце в ньому.

На важливості виховання у дітей та молоді патріотизму, поваги до національних цінностей, а також формуванні національної та громадянської ідентичності сучасної молоді наголошено у державних документах, зокрема в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022); Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), у яких, як пріоритетні, визначаються завдання формування громадянської та національної ідентичності молоді, виховання любові до своєї Батьківщини, утвердження якостей громадянина-патріота України.

Проблеми формування громадянської ідентичності молоді є не новими для української освіти. Упродовж тривалого часу у педагогіці було накопичено досвід, пов'язаний з розвитком громадянських компетентностей підростаючого покоління. Вивчення такого досвіду, визначення його позитивних складників є особливо важливим у сучасних умовах.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема розвитку громадянської ідентичності дітей і молоді присвячені праці таких українських науковців: С. Бойко, О. Бялик, В. Демченко, К. Журба, І. Найда, О. Макарова, І. Остапенко, О. Пометун, І. Петровська, Г. Філіпчук, Т. Франчук та інші. Але ідеї формування громадянської ідентичності в історії української педагогіки потребують подальшого вивчення.

Теоретико-методологічні засади розвитку громадянської ідентичності особистості в історії української педагогіки висвітлені у працях О. Сухомлинської, І. Беха, Н. Богданець-Білоskalенко, І. Зайченка, В. Кременя, Л. Березівської та інших українських науковців.

Мета статті – проаналізувати процес розвитку ідей про громадянську ідентичність дітей і молоді в історії української педагогіки.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. У процесі дослідження застосовано біографічний підхід, що дозволило розглянути процес розвитку ідей про формування громадянської ідентичності крізь призму поглядів відомих українських педагогів. Використання методів аналізу, синтезу, узагальнення забезпечило опрацювання педагогічних творів, написання тексту статті та формулювання логічних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Насамперед, розглянемо значення понять «ідентичність» і «громадянська ідентичність». Так, дослідниці Т. Франчук і О. Мозолюк зазначають, що «ідентичність (англ. identity) трактується як властивість психіки людини відображати свою належність (рівень та характер) до різних груп (расових, мовленевих, національних, соціальних, професійних, політичних, релігійних)» [9, 131]. Повністю погоджуючись із таким визначенням, додамо, що ідентичність – це стійке, обґрунтоване уявлення людини про себе, свою належність до різних груп, про власні цінності, переконання, соціальні ролі та життєвий досвід.

Як зауважує І. Петровська, «громадянську ідентичність можна розглядати як соціально-психологічний конструкт, що виникає в процесі суб'єктивного відображення й активної побудови громадянином соціальної реальності, у якій важливими є держава з її організаційним середовищем (образ держави, особливості взаємодії особистості з державою у вигляді різноманітних її інстанцій; інтеріоризація стандартів, закладених в аксіологічному просторі держави тощо) та спільнота громадян (референтність, громадянська свідомість, стереотипи тощо), які повинні задавати загальні життєві цінності, орієнтувати в навколишньому світі, поставляючи відносно впорядковану інформацію, формувати почуття захищеності, сприяти психологічному благополуччю, самореалізації тощо» [5, 56].

Громадянська ідентичність – це усвідомлення себе як члена певної держави та громадянського суспільства, що проявляється через ототожнення себе з цією спільнотою та її цінностями. Це не лише відчуття належності, а й активне громадянство, яке передбачає відповідальність за добробут спільноти, участь у її житті та взаємодію з іншими. Громадянська ідентичність відрізняється від інших видів ідентичності (наприклад, національної, етнічної, гендерної) тим, що пов'язана саме зі статусом громадянина певної держави.

В «Енциклопедії сучасної України» чітко наголошується на подвійному значенні поняття «громадянська ідентичність»: 1) ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення; 2) феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства [3].

Громадянська ідентичність відповідає за процеси ототожнення себе з відповідною нацією, громадою, державою, суспільством, соціокультурним простором, зважаючи на її базові ідентифікатори (цінності, традиції, поведінкові моделі), співвідносячи зі своїми персоніфікованими уявленнями про них, реальним досвідом виконання соціальних, професійних ролей тощо. Національні та громадянські цінності концентруються в соціально-історичних, релігійних, сімейних традиціях і тому мають тенденцію до поширення та інтеріоризації у всі сфери життєдіяльності людини [9, 131].

Розвиток громадянської ідентичності в українській педагогіці має багату історію, що відображає боротьбу за національне визволення та формування самосвідомості українського народу. Цей процес включає формування національної, культурної та соціальної ідентичності та має на меті усвідомлення зв'язку особистості з Україною та її громадянами. Національна педагогіка завжди фокусувалася на розвитку у молоді національної свідомості, поваги й інтересу до української культури та історії, а також на формуванні активної громадянської позиції.

Ідея громадянської ідентичності зародилася з усвідомленням власної спільноти та нації. А відтак і педагогіка упродовж тривалого часу була спрямована на формування національних, культурних та релігійних цінностей, що сприяли формуванню національної ідентичності. Термін «громадянська ідентичність» – досить новий для вітчизняної педагогічної науки та освіти. Але його зміст, пов'язаний з патріотизмом, національною свідомістю, активною громадянською позицією, завжди був у центрі уваги педагогів.

Важливість національного виховання та його значення для розвитку та суспільства завжди розуміли педагоги. Так, Яків Чепіга (1875–1938) на початку ХХ ст. писав: «У національному вихованні сила й здоров'я нації, її матеріальний добробут, її поступова культура, її духовна міць. Все це

розвивається тільки національним вихованням, тільки воно одне не шкодить зростові й розвиткові індивідуальних гідностей вдачі нації. Бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх відмінностей національного Духа і вдачі. Національне виховання – життєва потреба нації. Національна честь і гордість, у найвищій значенні цих слів, має найбільше задоволення від всесвітнього визнання за нацією тих або інших заслуг в духовній творчості, в науці, літературі й мистецтві, і у практичному будівництві суспільно-соціального життя, що наближає до всесвітнього ідеалу» [10, 23].

Я. Чепіга визначив принципи національного виховання. На його думку, національне виховання повинно ґрунтуватися на таких принципах:

1. Єдність життя нації та життя окремої особи, «розвиток молодого покоління з розвитком нації».
2. Урахування індивідуальних особливостей дитини у процесі національного виховання. «Національне виховання виникає з природи людини і в своїх завданнях повинне спиратись на вивчення всіх індивідуальностей дитини в зв'язку з усіма особливостями національного духу і вдачі».
3. Значення національного виховання для існування нації. «Національне виховання повинно йти в ногу з вихованням особи задля охорони фізичного й морального здоров'я нації, задля розвитку її духовних творчих сил» [11, 116–117].

Водночас національне виховання має позитивне значення і для формування особистості дитини, її психічного розвитку, а також для виховання поваги до інших народів і формування полікультурності. Видатна педагогиня С. Русова (1856–1940) зазначала: «Національне виховання виробляє у дитини не подвійну хистку мораль, а сприяє формуванню міцної цілісної особистості. Національне виховання через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до інших народів і тим приведе не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями» [6, 24].

Сучасні дослідники обґрунтовано стверджують, що С. Русова розробила концепцію національного виховання підрастаючого покоління, складниками якої є такі тези:

1. Національне виховання є основою формування свідомих громадян і патріотів своєї країни. Воно сприяє розвитку почуття власної гідності, любові до рідної мови, культури та традицій.
2. Школа відіграє ключову роль у національному вихованні. Вона повинна бути осередком української культури, де діти знайомляться з народними звичаями, піснями, танцями та мистецтвом.
3. Народні традиції є важливим інструментом виховання. Вони допомагають дітям глибше пізнати свою культуру, розвинути творчі здібності та емоційний інтелект.
4. Етнографічний підхід до освіти збагачує навчальний процес. Вчителі повинні використовувати елементи фольклору та народної культури у шкільному житті.
5. Національне виховання не обмежується школою. Воно повинно продовжуватися в сім'ї та суспільстві [4, 112–113].

Серед засобів національного та патріотичного виховання дітей і молоді українські педагоги, насамперед, називали рідну мову, українську школу, національні традиції, усну народну творчість, дитячі ігри, діяльність української скаутської організації «Пласт» тощо [1; 2; 6; 10].

На нашу думку, саме школа та інші заклади освіти є тими інституціями, завданнями яких є національно-патріотичне виховання та формування активної громадянської позиції. Видатний український історик М. Грушевський (1866–1934) зазначав: «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [2, 13]. При цьому наголосимо, що М. Грушевський розумів важливість і розвитку національної системи вищої освіти, яка мала стати джерелом формування громадянської ідентичності для студентської молоді. Як приклад, він повідомляв про прагнення українців Галичини до створення українського університету, де б усі науки викладалися українською мовою і українськими професорами, щоб усякі наукові потреби українського громадянства задовольнялися українською наукою, щоб українство жило своїм власним і повним життям [2, 27].

Ідеями національного та патріотичного виховання характеризуються погляди українського педагога Г. Ващенко (1878–1967). У праці «Виховний ідеал» він наголошував, що найважливіше для українського народу – об'єднання у боротьбі за державність і досягнення одвічного прагнення до національної самостійності. Він висловив думки, які повністю узгоджуються з сучасною концепцією формування громадянської ідентичності молоді. Педагог зазначав: «Отже, коли ми хочемо виховати в української молоді міцну волю і суцільність характеру, треба, перш за все, прищепити їй прагнення до високої мети, що об'єднувала б увесь український нарід. Такою метою є благо і щастя Батьківщини... гаслом, під яким має провадитися виховання української молоді, є: Служба Богові й Батьківщині. Перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга – Батьківщина» [1, 174].

Позиція Г. Ващенко близька до сучасних ідей про формування громадянської ідентичності ще й тому, що він звернув увагу на необхідність виховання активного громадянства. Педагог писав: «Не досить озброїти учнів знаннями, навіть знаннями з історії нашого народу, не досить патріотичного виховання лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виконувати свої громадські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами... Школа мусить стати для них маленькою батьківщиною, яку вони люблять і чесно якої вони дорожать, яку вони разом з педагогами розбудовують» [1, 179–180].

Важливим у розумінні історико-педагогічних ідей про формування громадянської ідентичності дітей і молоді є висвітлення спадщини видатного українського педагога В. Сухомлинського (1918–1970),

що стосується окресленого концепту. У спадщині Василя Сухомлинського громадянське виховання ґрунтується на гуманістичних ідеях, любові до дитини, розвитку її індивідуальності, формуванні патріотизму та відповідальності за свою країну. Він наголошував на ролі емоційної культури, рідного слова, природи, уявних і реальних подорожей і походів, творчої діяльності, прикладу учителів і батьків як засобів виховання громадянина.

В. Сухомлинський звертав значну увагу на громадянське виховання школярів. У праці «Народження громадянина» він ставив такі завдання перед педагогами у процесі громадянського виховання: ««Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни – одна з найважливіших передумов запобігання моральним зривам у роки отроцтва. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це серцевина почуття громадянської гідності. Той, у кого в серці ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки, він прагнучим виявити себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства»» [7, 293].

Педагогічний колектив Павлівської школи, очолюваної В. Сухомлинським, прагнув, щоб «підліток відчув себе громадянином, щоб людська краса, прагнення до якої ми пробуджуємо в кожному юному серці осмислювалася й переживалася передусім як яскраве, повноцінне, духовно багате життя громадянина» [7, 302]. А сама школа в Павлівші на Кіровоградщині за часів В. Сухомлинського була «справжнім осередком культури», у якому панували «чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і культ рідного слова» [8, 338].

Щоб відчувати в собі громадянина, учень має дорожити найвищими цінностями – святинями народу, його історією, культурою, працею людей. «Громадянське життя в роки отроцтва – це ціла ділянка виховної роботи», – писав педагог [7, 302]. І у цій роботі мають поєднуватися моральні (теоретичні) настанови з активною практичною діяльністю. В. Сухомлинський визнавав, що «завжди прагнув до органічної єдності громадянських думок, почуттів і діяльності, щоб почуття, переживання знаходили свій вияв у благородних вчинках, у праці для людей, для Вітчизни» [7, 302].

Педагог пов'язував громадянське та патріотичне виховання з моральним. На нашу думку, таке поєднання є характерним для української народної педагогіки, палким прихильником якої був В. Сухомлинський. Він вважав, що не може бути моральною людиною, яка не любить свою Батьківщину і не виконує своїх обов'язків перед суспільством. В. Сухомлинський наголошував: «Серцевиною морального виховання, моральної зрілості підлітка є ідея Вітчизни. Моральна вихованість, духовне благородство людини в роки отроцтва досягається тим, що вона бачить світ через свій обов'язок перед Вітчизною; найдорожчою святинею для неї є честь, слава, могутність і незалежність соціалістичної Батьківщини» [7, 301–302].

Гуманізм педагогіки В. Сухомлинського виявляється, зокрема в тому, що формування громадянських почуттів дитини він пов'язував з людяністю та любов'ю до своїх батьків та інших членів родини. Так, В. Сухомлинський вважав, що «справжнім громадянином, стійким борцем за високі ідеали стає тільки людина, яка в роки дитинства й отроцтва оволоділа високим мистецтвом людяності, – навчилася бути відданим сином, відданою дочкою своїх батьків» [7, 312].

У процесі громадянського виховання В. Сухомлинський використовував поняття «громадянське бачення світу», яке, на наше переконання, є актуальним і для сучасної освіти в контексті формування громадянських компетентностей дітей і молоді. Педагог писав: «Громадянське бачення світу – одна з проблем, від якої залежить єдність навчання і виховання. На всіх уроках, коли вивчалася минуле нашої Вітчизни, я прагнув пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – моє особисте щастя, її горе в годину важких випробувань – моє горе. В історії нашої Батьківщини – безліч світлих, героїчних сторінок, що звеличують наш народ. Я пробуджував почуття гордості за все світле, героїчне, утверджуючи в свідомості юних громадян думку про те, що вони – спадкоємці слави й честі предків. Але в історії Вітчизни є й темні, тяжкі сторінки. Я прагнув до того, щоб ці сторінки пробуджували почуття болю в юних серцях» [7, 395]. На нашу думку, такі ідеї мають стати орієнтиром для шкільних учителів та університетських викладачів історії України або педагогів, які організують виховну роботу з дітьми та молоддю в сучасних закладах освіти.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, незважаючи на те, що в українському суспільному та педагогічному дискурсах до кінця ХХ ст. не існувало поняття «громадянська ідентичність», розвиток національної свідомості українців у ХІХ ст. сприяв появі педагогічних ідей і тих видів діяльності, що в сучасному розумінні можуть бути віднесені до формування громадянської ідентичності особистості. Насамперед, це стосується національного та патріотичного виховання дітей і молоді. В історії української педагогіки ідеї про громадянську ідентичність молоді втілювали мрію багатьох українців про формування свідомого громадянина незалежної держави, який знає свою історію, культуру та мову. Особливе місце в історії української педагогіки ХХ ст. займають ідеї В. Сухомлинського про «народження громадянина».

Перспективними напрямками історико-педагогічних досліджень, що стосуються громадянської ідентичності особистості, ми вважаємо поглиблене вивчення праць окремих (маловідомих і відомих) педагогів, присвячених означеній проблемі, та визначення в них ідей, актуальних для сучасної освіти. На увагу також заслуговує вивчення засобів формування громадянської ідентичності підрастаючого покоління, що використовувалися в історії української освіти.

References

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal* [Educational ideal]: pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv, molodi i batkiv. Poltava, Ukraine: Poltavskiy visnyk. 191. [in Ukrainian].
2. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. Київ: Веселка, 1991. 45 с.
Hrushevskiy, M. (1991). *Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu* [About the Ukrainian language and Ukrainian schools]. Kyiv, Ukraine: Veselka. 45. [in Ukrainian].
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-31975> (дата звернення: 30.11.2025).
Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-31975> [in Ukrainian].
4. Олійник В. В. Софія Русова (1856–1940) про національне виховання учнів. *Педагогічна біографіка про національно-патріотичне виховання дітей і молоді: ідеї, концепції, практики: зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. участю*, 13 трав. 2024 р., Київ / редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол., наук. ред.), Міхно О. П., Антоненко Н. Б.; літ. ред. Бойко О. А. Вінниця : ТВОРИ, 2024. С. 111–113.
Oliinyk, V. V. (2024). *Sofiia Rusova (1856–1940) pro natsionalne vykhovannia uchniv* [Sofia Rusova (1856–1940) on national education of students]. *Pedahohichna biohrafika pro natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei i molodi: idei, kontseptsii, praktyky: zb. materialiv IX Vseukr. nauk.-prakt. konf. z istorii osvity z mizhnar. Uchastiu* [Pedagogical biographies on national and patriotic education of children and youth: ideas, concepts, practices: collection of materials from the IX All-Ukrainian Scientific and Practical Conference on the History of Education with International Participation, 13 trav. 2024 r., Kyiv] / redkol.: Berezivska L. D. (holova redkol., nauk. red.), Mikhno O. P., Antonets N. B.; lit. red. Boiko O. A. Vinnytsia, Ukraine: TVORY. 111–113. [in Ukrainian].
5. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. 2017. № 1. С. 53–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_6 (дата звернення: 01.12.2025).
Petrovska, I. R. (2017). *Hromadianska identychnist: teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno-psykholohichnoho analizu* [Civic identity: theoretical and methodological foundations of socio-psychological analysis]. *Psykhologhiia i osobystist – Psychology and personality*. Poltava, Ukraine, 1, 53–63. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_6 [in Ukrainian].
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
Rusova, S. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected pedagogical works]. Kyiv, Ukraine: Osvita. 304. [in Ukrainian].
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3*. Київ: Радянська школа, 1977. С. 281–582.
Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Narozhzhennia hromadianyna* [Birth of a citizen]. *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory: v 5 t. [Selected works: in 5 volumes.]*. Т. 3. Kyiv, Ukraine: Radianska shkola. 281–582. [in Ukrainian].
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків: Акта, 2012. 538 с.
Sukhomlynskyi, V. O. (2012). *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to children]. Kharkiv, Ukraine: Akta. 538. [in Ukrainian].
9. Франчук Т. Й., Мозолюк О. О. Проектування розвитку національної, громадянської ідентичності, самоідентичності здобувача освіти в структурі компетентнісної освіти. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна: наук. зб. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. Івана Огієнка*, 2021. Вип. 18. С. 129–136.
Franchuk, T. Y., Mozoliuk, O. O. (2021). *Proiektuvannia rozvytku natsionalnoi, hromadianskoi identychnosti, samoidentychnosti zdobuvacha osvity v strukturi kompetentnisnoi osvity* [Designing the development of national and civic identity and self-identity of learners within the framework of competence-based education]. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita. Serii: Filolohichna: nauk. zb. [Ivan Ohienko and modern science and education. Series: Philological: scientific collection]*. Kamianets-Podilskiy, Ukraine: K-PNU im. Ivana Ohienka. 18, 129–136. [in Ukrainian].
10. Чепіга Я. Національне виховання. *Світло*. 1910. Кн. 1. С. 23–28.
Chepiha, Ya. (1910). *Natsionalne vykhovannia* [National education]. *Svitlo – Light*. Kyiv, Ukraine, 1, 23–28. [in Ukrainian].
11. Чепіга Я. Національне виховання. *Вибрані педагогічні твори / упор., науковий редактор Л. Д. Березівська*. Харків: «ОВС», 2006. С. 105–128.
Chepiha, Ya. (2006). *Natsionalne vykhovannia* [National education]. *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]* / upor., naukovyi redaktor L. D. Berezivska. Kharkiv, Ukraine: «OVS». 105–128. [in Ukrainian].

Myronenko Volodymyr

<https://orcid.org/0009-0004-4368-1288>

Postgraduate student of the Pedagogy and Methods of Teaching
History and Social Disciplines Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: volody.myr.onenko@gmail.com

DEVELOPMENT OF IDEAS ABOUT CIVIC IDENTITY
OF CHILDREN AND YOUTH
IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PEDAGOGY

The purpose of the article is to analyse the development of ideas about the civic identity of children and young people in the history of Ukrainian pedagogy.

Research methodology. A biographical approach was used in the research, which made it possible to examine the development of ideas about the formation of civic identity through the prism of the views of well-known Ukrainian pedagogues. The use of methods of analysis, synthesis, and generalisation ensured the processing of pedagogical works, the writing of the article, and the formulation of logical conclusions.

Scientific novelty. The article analyses the ideas of Ukrainian pedagogues H. Vaschenko, M. Hrushevsky, S. Rusova, V. Sukhomlynsky and Y. Chepiga on the civic identity of children and youth.

Conclusions. Thus, despite the fact that the concept of 'civic identity' did not exist in Ukrainian public and pedagogical discourse until the end of the 20th century the development of Ukrainian national consciousness in the 19th century contributed to the emergence of pedagogical ideas and activities that, in the modern sense, can be attributed to the formation of civic identity. First and foremost, this concerns the national and patriotic education of children and young people. In the history of Ukrainian pedagogy ideas about the civic identity of young people embodied the dream of many Ukrainians to form conscious citizens of an independent state who know their history, culture and language. V. Sukhomlynsky's ideas about the 'birth of a citizen' occupy a special place in the history of Ukrainian pedagogy in the 20th century.

We consider the in-depth study of the works of individual (little-known and well-known) educators devoted to this problem and the identification of ideas relevant to contemporary education in them to be promising areas of historical and pedagogical research related to the civic identity of the individual. The study of the means of forming the civic identity of the younger generation used in the history of Ukrainian education also deserves attention.

Keywords: identity, civic identity, children, youth, history of pedagogy.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Зайченко Н. І.